

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ СТИЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Дана стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню структурних компонентів стилю навчальної діяльності старшокласників. Зазначено, що формування способів здійснення учнями їхньої навчальної діяльності є однією із стратегічних цілей навчання у сучасній загальноосвітній школі. Доведено, що спосіб є структурною одиницею стилю. З-поміж інших складових стилю навчальної діяльності особливу увагу автор надає загальнонавчальним умінням і навичкам, а також прийомам розумової діяльності (порівнянню, узагальненню, систематизації, визначенню понять, доведенню тощо). Проілюстровано взаємозв'язок таких компонентів стилю, як прийоми, уміння і способи здійснення навчальної діяльності.

Ключові слова: *стиль навчальної діяльності старшокласника, навчальні прийоми, способи здійснення навчальної діяльності, загальнонавчальні уміння.*

В данной статье представлено теоретическое обоснование структурных компонентов стиля учебной деятельности старшеклассников. Отмечено, что формирование способов осуществления учащимися их учебной деятельности является одной из стратегических целей обучения в современной общеобразовательной школе. Доказано, что способ является структурной единицей стиля. Среди других составляющих стиля учебной деятельности особое внимание автор уделяет общеучебным умениям и навыкам, а также приемам умственной деятельности (сравнению, обобщению, систематизации, определению понятий). Также теоретически обоснована взаимосвязь таких компонентов стиля, как приемы, умения и способы осуществления учебной деятельности.

Ключевые слова: *стиль учебной деятельности старшеклассника, учебные приемы, общеучебные умения, способы выполнения учебной деятельности.*

This article is devoted to the theoretical grounding of the structural components of senior pupils' learning style. It is noted that the forming of students' methods of learning is one of the strategies of education in modern school. It is proved that the method is the building unit of style. The author pays special attention to comprehensive skills, and techniques of mental activity (comparison, generalization, systematization, proof, etc.). It is revealed the relationship of such components of style as techniques, skills and methods of learning.

Keywords: *senior pupils' learning style, learning methods and techniques,*

comprehensive skills.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У державному стандарті базової і повної середньої освіти зазначено, що у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності [1]. Концепція загальної середньої освіти додає, що старша школа є останнім етапом одержання загальної середньої освіти, на якому завершується формування цілісної картини світу, оволодіння способами пізнавальної діяльності, уміннями одержувати з різних джерел і переробляти інформацію, застосовувати знання [2, с.6].

Як вже було визначено раніше, стиль навчальної діяльності старшокласників – це індивідуально-своєрідна система способів і прийомів здійснення ними навчальної діяльності, зумовлена його типологічними особливостями, що характеризується розширенням самостійності, та включенням учнів до постійного здійснення творчої діяльності [3, с.18-22]. Тому, можемо припустити, що на сучасному етапі розвитку освіти гостро постала проблема формування способів здійснення учнями своєї навчально-пізнавальної діяльності як одного із компонентів стилю, а також визначення інших структурних частин стилю навчальної діяльності старшокласників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми сутності та складових індивідуального стилю знайшли своє відображення у працях В. Мерліна, Є. Клімова, В. Толочка, О. Лібіна, І. Зимньої, А. Маркової, Н. Ніконової, Н. Посталюк, І. Задорожної, О. Кузнєцової та ін. Окремим питанням проблеми способів виконання навчальної діяльності присвячені дослідження І. Якиманської, В. Паламарчук,

Ю. Бабанського, В. Онищука, Л. Вороніної та ін.. Однак, у педагогічній літературі відсутнє теоретичне обґрунтування структурних частин стилю навчальної діяльності старшокласників.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизоване висвітлення педагогічних компонентів стилю навчальної діяльності старшокласників та їх теоретичне обґрунтування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сутності поняття «стиль» засвідчив, що «стиль навчальної діяльності» має два аспекти – психологічний і педагогічний. До складу психологічного компоненту входить розвиток мислення, пам'яті, уваги, уяви тощо. Педагогічний компонент – це цілеспрямоване формування способів навчальної діяльності, загальнонавчальних умінь та навичок. Ці два компоненти є взаємопов'язаними, тобто формування способів діяльності, загальнонавчальних умінь та навичок веде за собою розвиток особистості школяра.

У психології найґрунтовнішим є дослідження структури стилю діяльності в межах теорії інтегральної індивідуальності В. Мерліна і Є. Клімова. В. Мерлін наголошує на взаємозв'язку стилю з різними рівнями інтегральної особистості, серед яких виділяє: біохімічний, загальносоматичний, нейродинамічний (властивості центральної нервової системи), психодинамічний (емоційно-вольові властивості), соціально-психологічний, соціально-історичний [4]. Учені також доводять, що стиль виникає на основі природних форм реагування, проте, не обмежується лише цими формами. Індивідуальний стиль діяльності формується як система способів здійснення цієї діяльності, що забезпечує її ефективне виконання [5, с. 112].

Дослідження Ю. Бабанського свідчать, що діяльність реалізується через послідовність дій. Спосіб виконання дій називається операцією. Сукупність навчальних операцій Ю. Бабанський називає прийомом діяльності. Свідоме володіння прийомом діяльності називається умінням [6, с.91]. За словами дидакта, раціональна організація навчальної діяльності передбачає відбір та

застосування у кожному конкретному випадку оптимального варіанту виконання навчальних завдань. Це означає, що учень не просто має володіти вміннями і навичками, але й уміти обрати найбільш ефективний спосіб виконання діяльності у конкретній навчальній ситуації [6, с.96].

Як відомо, спосіб діяльності складається з послідовності операцій. Як вже зазначалося раніше старшокласники отримують знання у процесі виконання ланцюга навчальних дій, які дозволяють учню виокремлювати та узагальнювати ті зв'язки та властивості, що допомагають виявити зміст цих знань. У педагогіці спосіб діяльності, з точки зору В. Паламарчук, набуває особливого сенсу, коли мова йде про формування загальнонавчальних умінь та навичок. У сучасній дидактиці вміння можна класифікувати як предметні та загальнонавчальні. Особливий інтерес дослідників викликають загальнонавчальні вміння тому, що на відміну від предметних умінь, у процесі формування яких переважають конкретні способи управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, інформація, яка характеризує загальнонавчальні вміння, зазвичай, не повідомляється. Відповідно кожного предметного вміння у підручниках та методичних посібниках подано інформацію щодо сутності і змісту понять, а також способів їх формування. Загальнонавчальні вміння не мають безпосереднього зв'язку з навчальним матеріалом, але пов'язані з усіма видами робіт учнів [7, с.21-23]. Учень, який володіє загальнонавчальними вміннями і навичками, може застосовувати їх під час вирішення різного виду завдань не лише в межах одного навчального предмету, а й на заняттях з інших навчальних дисциплін, а також у практичній діяльності.

В. Паламарчук у своїй праці «Глобус Інтелектус» зауважує, що загальнонавчальні вміння та навички розрізняються у віковому аспекті за ступенем складності, обсягом, структурно. Для учнів старших класів автор розподіляє вміння за такими блоками:

➤ вміння емпіричного, теоретичного, морфологічного і структурно-

генетичного аналізу ;

- уміння виконувати завдання на порівняння (паралельне, послідовне, відстрочене, часткове, повне, емпіричне і теоретичне);
- уміння узагальнювати (емпіричне і теоретичне, формально-логічне, діалектичне і проблемне узагальнення);
- уміння визначати поняття;
- уміння конкретизувати (емпірична і теоретична, формально-логічна, діалектична і проблемна конкретизація);
- уміння доводити та спростовувати (пряме і непряме; дедуктивне і проблемне доведення);
- уміння використовувати у навчанні методи та прийоми проблемного навчання [8,с. 14-16].

Проаналізував вищезазначені уміння, можна стверджувати, що існують такі способи навчальної діяльності: емпіричні, теоретичні, діалектичні, формально логічні, деякі дослідники додають також математичні, діяльнісно-перетворюючі тощо. За словами І. Якиманської, навчальна діяльність розглядається сучасними педагогами та психологами як теоретико-пізнавальна, тому акцент робиться на формуванні в учнів теоретичного способу виконання навчальної діяльності. Учні старших класів мають оперувати абстрактними поняттями. У більшості шкільних програм спосіб презентації та викладання нового матеріалу передбачає формування в учнів теоретичного аналізу, узагальнення, порівняння тощо. Адекватними умовами формування такого способу виконання навчальної діяльності є застосування у процесі навчання старшокласників пошукового та проблемного навчання [9, с.21-22].

Важливою умовою формування таких загальнонавчальних умінь є їх послідовність у навчальному процесі. Виявлення взаємозв'язку між уміннями можливе на основі їх операційного складу. Український педагог Л. Вороніна вважає, що до загальнонавчальних належать розумові, організаційні та інформаційні уміння. Вона наголошує на такій послідовності формування умінь :

Уміння розумової діяльності \Rightarrow *Уміння організації навчальної діяльності* \Rightarrow *Уміння роботи з різними джерелами інформації* [7, с.24].

Відповідно до такої послідовності формувань загальнонавчальних умінь, прийоми навчальної діяльності можна класифікувати як прийоми розумової діяльності, зовнішні прийоми організації навчальної діяльності, прийоми роботи з різними джерелами інформації. Центром загальнонавчальних умінь є інтелектуальні уміння або уміння розумової діяльності, що, формуючись спеціально як особливий предмет засвоєння, потім входять в усі інші вміння в ролі їх операційної системи.

Педагог В. Паламарчук виходить з того, що способи діяльності, які, на нашу думку, виступають головними структурними одиницями навчального стилю, є синонімами таких понять як метод і прийоми навчальної діяльності [10, с. 4].

У процесі навчання загальні прийоми навчальної діяльності мають трансформуватися в індивідуальні способи здійснення навчальної діяльності, у результаті чого проходить збагачення досвіду учня, його розвиток і засвоєння знань. Серед таких загальних прийомів навчання дослідники акцентують увагу на прийомах: визначення понять, виділення головного, порівняння, узагальнення, конкретизації, доведення.

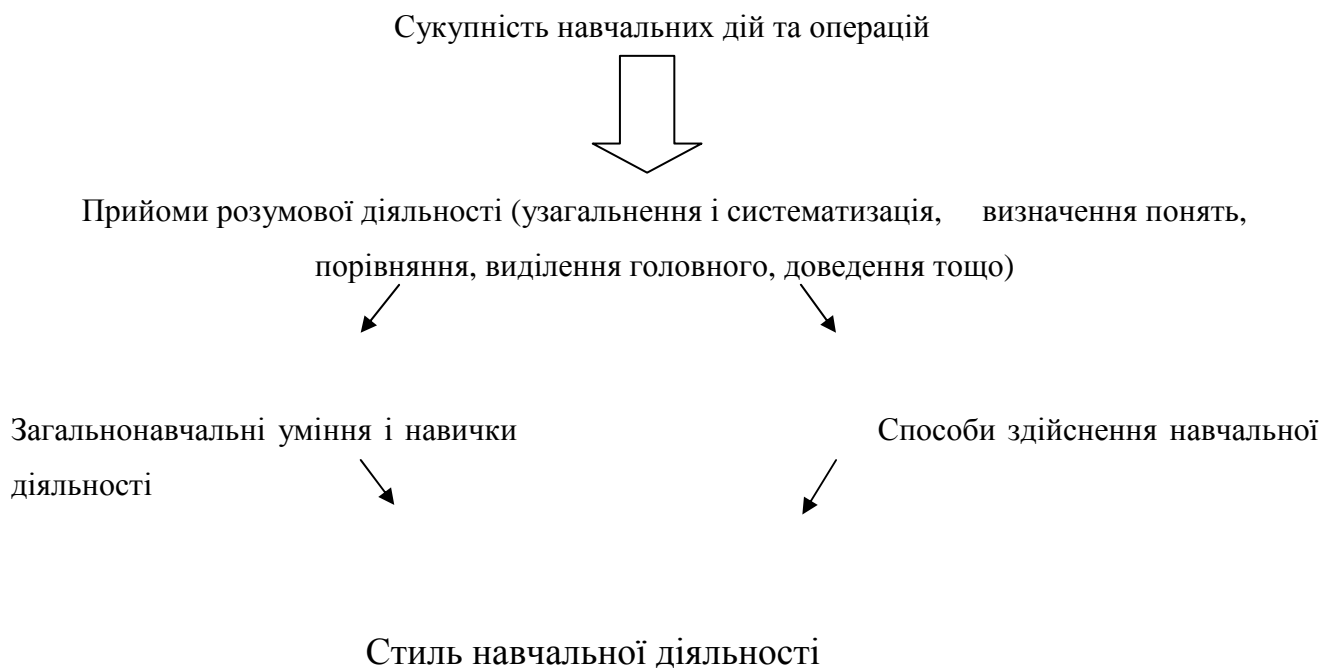
Згідно з уявленнями В. Паламарчук, поняття можна вводити у готовому вигляді або шляхом «відкриттів». У старших класах, поняття мають бути презентовані у готовому вигляді, тобто від загального до конкретного, щоб учні розуміли, яке місце посідає це поняття у загальній теорії, а також їх зв'язок з іншими поняттями. Істотною ознакою навчальної діяльності старшокласників є принцип провідної ролі теоретичних знань, який було започатковано Д. Ельконіним. Учений наголошував на першочерговому значенні оволодіння теоретичними знаннями у процесі шкільного навчання, а потім застосування їх на практиці. Під теоретичними знаннями дослідник розуміє поняття, для старшокласника – це система понять. Така система понять подається учням за допомогою дедуктивного методу, що відтворює логіку наукового пізнання, тобто

учні мають самі оволодіти способами побудови цих понять. Такий принцип діяльності дає можливість школярам проявити свою суб'єктивність у процесі навчання, засвоївши теоретичні способи виконання навчальних завдань, вони можуть вирішувати окремі завдання, виявляючи достатній рівень самостійності [11, с. 140-141].

Формування уміння узагальнювати має починатися з початкових класів, воно складається з кількох умінь – аналізу, виділення головного, порівняння тощо. Старшокласники, які володіють системою навчальної діяльності, можуть формулювати самостійні узагальнення. Узагальнення супроводжують увесь процес навчання як на етапі сприймання нового навчального матеріалу, так і на етапі контролю знань. Проте, найширші узагальнення є більш характерними для останньої ланки навчання, коли учні мають повторити і узагальнити навчальний матеріал, який вони вивчали впродовж навчання в школі. Український педагог В. Онищук наголошує на тому, що узагальнення є взаємопов'язаним із систематизацією. Лише два цих процеси у системі сприяють оволодінню учнями способами виконання навчальних дій. У старших класах узагальнення здійснюється на основі проникнення учнів у сутність явищ і процесів, а систематизація – шляхом розкриття внутрішніх зв'язків і відношень між окремими компонентами цілісної системи [12, с.30-31]. Учені також підкреслюють, що узагальнення і систематизація відбуваються шляхом порівняння і зіставлення предметів і явищ реального світу, встановлення їх спільних та істотних ознак, в результаті чого формулюється відповідне поняття: визначається найближчий рід предметів (явищ) і видові ознаки (В. Онищук, В. Паламарчук) [12, с.30] . В. Паламарчук, справедливо вказує, що на перший погляд оволодіння цим прийомом не є складним процесом і всі старшокласники вважають, що вміють порівнювати. Однак проведені нею дослідження доводять, що в середньому і старшому шкільному віці, це вміння залежить від ряду факторів, від рівню розвитку учнів, складності об'єктів, що порівнюються, характеру завдання тощо. Між вмінням усвідомлювати відмінність і подібність

існує тісний зв'язок. Але при у процесі стихійного формування методів і прийомів роботи навіть старшокласники не вміють свідомо порівнювати [10, с. 21-22]. Тому ми можемо висловити припущення, що для ефективного формування стилю навчальної діяльності старшокласників, слід розробити програму цілеспрямованого формування загальних прийомів навчальної діяльності.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що з-поміж структурних компонентів стилю навчальної діяльності, які відображають його педагогічну сутність, на особливу увагу заслуговують прийоми розумової діяльності, загальнонавчальні уміння та способи здійснення учнями їхньої навчальної діяльності. Структуру стилю навчальної діяльності можна зобразити за допомогою схеми:

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти від 14 січня 2004р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1053.24.0>
2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) № 12/5-2 від 22 листопада 2001 року // Інформаційний збірник Міністерства Освіти і науки України. – 2002, №2
3. Бескорса О. Визначення поняття «стиль навчальної діяльності» : матеріали Всеукр. науково-практичної конференції [«Перший крок у науку»],

- (Луганськ, 31 березня 2010р.). – Луганськ : Поліграфресурс, 2010. – 143с.
4. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности / В.С. Мерлин. – М. : Педагогика, 1986. –256 с.
 5. Климов Е. Формирование индивидуального стиля деятельности в процессе обучения / Е. Климов, В. Мерлин // Советская педагогика. –1967. – №4. – с. 110-118.
 6. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: (Метод. основы) / Ю.К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192с.
 7. Вороніна Л.П. Дидактичні принципи формування загально навчальних умінь учнів/ Л.П. Вороніна // Педагогіка : Республіканський науково-методичний збірник. – 1990. – випуск 29. – 143 с. – 21-26 с.
 8. Паламарчук В.Ф. Глобус інтелектус (методологія, програма, методика формування глобального інтелекту): посібник для вчителів / В.Ф. Паламарчук. – К., 1999. – 56с.
 9. Якиманская И.С. Развивающее обучение / И.С. Якиманская. – М. : Педагогика, 1979. – 144с.
 10. Паламарчук В. Ф. Техне інтелектус (технологія інтелектуальної діяльності учнів) / В.Ф. Паламарчук. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД., 1992. – 92с.
 11. Ксензова Г.Ю. Перспективные школьные технологии : учебно-методическое пособие / Г.Ю. Ксензова. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 224с.
 12. Онищук В.О. Активізація навчання старшокласників / В.О. Онищук. – К. : «Рад. школа», 1978. – 128 с.